

REZIDUÁLNY MARXIZMUS PO 25 ROKOCH

Pavel Hanes

Uplynulo dvadsaťpäť rokov od zmien, ktoré sa udiali vo východnej Európe, keď sme s veľkými nádejami zanechali budovanie komunizmu a čakali šťastné dni demokratického kapitalizmu. No napriek nepopierateľným zmenám a úspechom je post-komunistická Európa dosť vzdialená od toho, čo si o budúcnosti predstavovali ľudia cengajúci kľúčmi na námestiach československých miest. Príčiny nenaplnených nádejí sú viaceré a určite nie je možné všetko simplifikovane pripísať jednému faktoru. Tézou tohto článku je, že jednou z vážnych príčin je *reziduálny marxizmus*, ktorý sa fragmentálne zachoval v postojoch a myslení spoločnosti. Verejnej dekonštrukcii marxistickej propagandy, ktorá bola v predchádzajúcom režime doslovne všadeprítomná, sa venovalo len málo pozornosti. Nová generácia jej síce nebola nikdy vystavená, ale následky „reálneho socializmu“ sú hlbšie, ako len explicitne formulované heslá, ktorých sme sa zbavili veľmi rýchlo. Práve o túto analýzu implicitného „zvyškového marxizmu“ v mysliach ľudí mi v tomto článku ide. Považujem ho za jeden z významných činiteľov, ktoré pôsobia napätia a traumatizujú legislatívne slobodnú ale v každodennej skutočnosti stále ešte spoločnosť ovplyvňovanú týmto modifikovaným marxizmom.¹ (K tomu, samozrejme, treba pridať aj vplyv otvorených marxistov, ktorých v hojnom počte nájdeme aj v krajinách, ktoré nikdy nebudovali sovietsky socializmus.)

Marxizmus, ktorý propaganda všemožne vtíkala do myslí občanov, a ktorý bol teoretickým východiskom tzv. „budovania socializmu“, bol sovietskou verziou filozoficko-ekonomicko-politickej teórie. Jeho presnejší názov bol marxizmus-leninizmus.² V období budovania komunistickej budúcnosti bolo touto spolitizovanou filozofiou všemožne a systematicky indoktrinované celé obyvateľstvo. Po páde politického systému sa z pochopiteľných dôvodov nepodnikla žiadna celková „demarxifikácia“, čo znamená, že aj keď sa každodenný život legislatívne a prakticky zdemokratizoval, *reziduálny marxizmus* v mysliach ľudí ostal vo forme svetonázorových, politických a sociologických fragmentov, ktorých pôvod upadol zo zabudnutia. Málokto dnes síce používa marxistickú *terminológiu*, ale za demokratickými heslami ešte aj po štvrtstoročí od nežnej revolúcie r. 1989 číhajú marxistické *postoje* a marxistické *ideály*. Ak je pravda, že „...demokracia a rozvoj sú morálne ciele, ktorých dosiahnutie vyžaduje novú morálku,“³ tak by bolo načas preskúmať morálne škody, ktoré napáchala marxistická propaganda a zistiť, do akej miery sú napätia v súčasnej

¹ Treba snáď zdôrazniť, že mi nejde o analýzu celej marxistickej filozofie, ale len tých jej tvrdení, ktoré pretrvávajú v tom, čo nazývam "reziduálny marxizmus".

² Pôvodnú zmes namiešal Marx s Engelsom, Lenin ju vo svojej úprave aplikoval v Rusku a Stalin ju po ďalšom spracovaní vnútil východnej Európe.

³ NOVAK, M. *Will it Liberate?* New York : Paulist Press, 1986, s. 83.

„slobodnej“ spoločnosti spôsobené reziduálnym marxizmom, ktorý sa existenciálne prenáša aj na novú generáciu, ktorá nikdy nebola vystavená marxistickej propagande.

DÔVERA V SIMPLICISTICKÉ HESLÁ

Marxizmus nie je len ekonomickou teóriou – ide tu o kompletný svetonázor, filozofický systém odpovedajúci na všetky otázky pod Slnkom (a aj nad ním).⁴ Marx bol jedným z posledných filozofov, ktorý sa pokúsil vytvoriť filozofiu všetkých vecí vo vesmíre jeho filozofia je pokusom o systematické spracovanie celého ľudského poznania do celku, je myšlienkovým rámcom, v ktorom sú teoreticky zodpovedané (alebo aspoň zodpovedateľné) všetky dôležité otázky: (ne)existencia Boha, prírodné zákony, sociálne zmeny aj teleológia dejín. „Jedine marxisti sa snažili dôsledne integrovať do jedinej teoretickej konštrukcie všetky ekonomické, sociálne, politické a kultúrne dimenzie kapitalistického fenoménu.“⁵

Takýto všeobsiahly svetonázorový systém má nevyhnutne črty náboženstva. Marx bol presvedčený, že ateistický štát vybudovaný podľa jeho filozofie bude dokonalým uskutočnením podstaty kresťanstva (tvrdil, že „dokonalý kresťanský štát je ateistický štát“⁶). Takéto chápanie marxizmu sa prejavilo aj v pokusoch niektorých (hlavne ruských) marxistov pretvoriť marxizmus na nové náboženstvo, Lenin však tieto plány rázne odmietol. Napriek tomu marxizmus vyvolával takú transcendentnú istotu viery, a dokonca uctievanie vodcov, že v psychológii horlivých marxistov sa prejavoval ako náboženstvo. Z toho vyplýva, že po marxizme tu ostalo svetonázorové („náboženské“) vákuum, a že úplná kritika marxizmu („demarxifikácia“) sa nevyhne náboženským úvahám.

Marxizmus propagandy bol nielen všeobsiahly, ale obsahoval aj veľmi prítlačlivé simplifikácie. Filozofia sa v marxizme delí veľmi jednoducho na idealizmus a materializmus, pričom idealizmus mal v propagande prívlastky ako: „nekritický“, „subjektívny“, „abstraktný“, „fideistický“, „mystický“, „fantastický“, „vrtošivý“, „zaslepený“ atď. Materializmus bol naopak: „vedecký“, „pokrokový“, „realistický“, „objektívny“, „kritický“, „dialektický“ a „historický“. Obraz bol veľmi jednoduchý – kto by ešte chcel byť idealistom po takejto charakteristike? Takéto myslenie nutne viedlo k čierno-bielemu rozdeleniu ľudí na „pokrokových“ a „tmárov“, pričom tmári to mohli subjektívne dobre myslieť, ale objektívne podporovali spiatočnosť. Ak je demokracia umením kompromisu, takéto čierno-biele delenie ľudí je pre ňu fatálne. Demarxifikácia má teda za cieľ presvedčivo ukázať, že realita nie je čierno-biela, a že aj opačný názor, ako je ten môj, stojí za pozornosť a zváženie.

⁴ „Marxizmus-leninizmus je ucelené, systematické učenie, ktoré sa skladá z troch súčastí: filozofie, politickej ekonómie a teórie vedeckého komunizmu.“ (KOLEKTÍV *Základy marxisticko-leninskej filozofie*, Bratislava : Pravda, 1975, s. 11.)

⁵ BERGER, P. *Kapitalistická revolúcie*, Bratislava : Archa, 1993, s. 7.

⁶ MARX, K. *Deutsch-Französische Jahrbücher*. In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke I*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1976. s. 357.

Veľmi vhodným doplnkom čierno-bieleho delenia filozofie je marxistické učenie o dialektike pravdy. Večná pravda síce nejestvuje (podľa Engelsa snáď iba v prírodných vedách), ale marxistická dialektika je nástroj, ktorý spája dohromady absolútnu a relatívnu pravdu tak, že „absolútna pravda sa skladá zo súhrnu relatívnych právd“.⁷ Takto sa dialektická metóda prevzatá z Hegelovej filozofie stáva užitočným nástrojom na zakomponovanie protirečiacich tvrdení (tézy a antitézy) do jedného systému (syntézy). Marxova politická analýza bola vždy prispôsobená historickej realite. Napriek najkrikľavejším protirečeniam (ktoré odbavil pomocnými tvrdeniami) teória ostávala v platnosti ako centrálny článok viery, ktorý nemôže byť spochybnený. Aj podľa Lenina jedným zo základných princípov dialektiky je, že nejestvuje abstraktná pravda, pravda je vždy konkrétna. Marxista môže s náboženským presvedčením trvať na tom, že pozná absolútnu pravdu, ale zároveň zmeniť názor, ak sa ukáže, že jeho poznanie je „dogmatické“ (marxistická nadávka), alebo „subjektívne“ (synonymum lži). Len dialektický materializmus je schopný neomylnne deliť pravdu na subjektívnu a objektívnu. Pritom pravdivosť každého tvrdenia stotožňuje s jeho pôvodom – ak sa dokáže, že idea je „buržoázna“, zároveň sa tým preukázala jej „nepravdivosť“. P. Ricoeur výstižne označil Marxa za jedného z troch „majstrov podozrievania“ (ďalší dvaja sú Nietzsche a Freud). Každé tvrdenie treba vysvetliť *triednym* záujmom, pričom jedine triedny záujem marxistov je objektívny.⁸ Svet *skúsenosti* je zatienený svetom *teórie*. Zvyškový marxizmus robí z ľudí ľahké obete vhodnej propagandy, a to aj *napriek skúsenosti*. Demarxifikácia musí spočívať v trpezlivom budovaní schopnosti nehodnotiť pravdivosť podľa zhody s príslušnou straníckou teóriou, ani podľa pôvodu, ale podľa kriticky prijímanej skúsenosti.

Vrcholom marxistického zjednodušenia bolo vysvetľovanie všetkých javov ľudskej spoločnosti ekonomickými vzťahmi. „...konečné príčiny všetkých spoločenských zmien a politických revolúcií netreba hľadať v ľudských mozgoch, ani v lepšom pochopení večnej pravdy a spravodlivosti, ale v zmenách spôsobu výroby a tovarovej výmeny.“⁹ Marxizmus tu používa *teóriu odrazu*, podľa ktorej „duchovný život spoločnosti je odrazom objektívnej reality“ (Stalin). Tzv. „ekonomická základňa“ určuje charakter nadstavby (kultúra, morálka, náboženstvo), a preto je ekonomická realita fundamentálnejšia ako sila politiky, morálky alebo kultúry. Filozoficky a psychologicky veľmi atraktívnym je Marxov (z Hegela) pojem „odcudzenie“, prostredníctvom ktorého sa Marxova filozofia stáva nástrojom na odstránenie problémov človeka. Odcudzenie človeka spočíva napr. v predaji jeho

⁷ KOLEKTÍV *Základy marxistickej filozofie*, Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 327.

⁸ Marxistická podozrievavosť sa asi najvýraznejšie prejavila v stalinistickom odstraňovaní opozície už v jej zárodku, v akejsi *sociálnej profylaxii*, ktorá mala predísť *možným* kontrarevolučným akciám. Solženicyn podal dôkazy, že pre komunistický systém nebola podstatná osobná *vina*, ale spoločenské *ohrozenie*.

⁹ ENGELS, F. *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*, In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke XIX*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1973. s. 210.

pracovnej sily, čím sa „moja osobnosť stáva majetkom iného“,¹⁰ ako aj v deľbe práce alebo v tovarovej výrobe. Preto sa „vo vyššom štádiu komunizmu tovarová výroba prežije“.¹¹ Náprava odcudzenia bude spočívať v zmene ekonomických vzťahov, ktoré toto odcudzenie spôsobujú – napríklad v odstránení „otrockej podriadenosti jednotlivca deľbe práce (*die knechtende Unterordnung der Individuen unter die Teilung der Arbeit*),“¹² ale hlavne zrušením súkromného vlastníctva, ktoré je podľa marxizmu akýmsi „prvotným hriechom“. „Keď však výrobné prostriedky patria pracujúcemu ľudu a vykorisťovateľské triedy sú likvidované, objektívne podmieneným cieľom výroby je neustály vzostup životnej a kultúrnej úrovne všetkých členov socialistickej spoločnosti.“¹³

Výsledkom bezhraničnej dôvery vo všemocnosť ekonomiky bolo ochudobnenie ľudského vnútra,¹⁴ populárny antiintelektualizmus a pohrdanie kultúrou.¹⁵ Pretože sa tieto primitizované teórie po prevzatí moci marxistami nespĺnili, nastúpilo veľké vysvetľovanie *prečo*. O tomto „období budovania komunizmu“ sa bývalý marxista Kolakowski vyjadril, že *klamanie je nesmrteľnou dušou komunizmu*. Leninove proklamácie slobody svedomia v skutočnosti znamenali prenasledovanie veriacich, ústavou zaručované občianske práva boli rutinne rušené „triednymi výkladmi“. Veľkolepé proklamácie o pokroku a úspechoch marxistického vedenia zneli zoči-voči šedivej a často bezútešnej realite, hoci marxisti si radi robili zásluhy za veci, ktoré s marxizmom nemali nič spoločné (akoby oni vymysleli prírodné zákony alebo stvorili ľudskú vynaliezavosť a pracovitosť). Paradoxným výsledkom je, že marxizmom formovaní ľudia sa naučili politikom neveriť, ale zároveň sú pripravení uveriť aj ich najkrikľavejšej lži, ak je dostatočne jednoduchá a vtieravá.

Marxistické zjednodušenia sa od začiatku prejavovali v heslách. Komunistický manifest vyhlásil, že „...teória komunistov sa dá vyjadriť jedinou vetou: zrušenie súkromného vlastníctva.“ Známa je Leninova jednoduchá rovnica „komunizmus = sovietska moc + elektrifikácia celej krajiny.“¹⁶ Solženicyn napísal: „Vždy, keď Lenin o niečom premýšľal, vznikali v ňom hotové heslá – práve vo formulácii hesla pre daný okamih spočíval konečný zmysel takého premýšľania.“¹⁷ Za vlády marxistov bola celá krajina zamorená heslami. Po ich obsahu túži asi len málokto, ale ich úžasná jednoduchosť nestratila na príťažlivosti, čo vidno na úspechu politikov, ktorí nič nevysvetľujú, len proklamujú šťastnú budúcnosť.

¹⁰ MARX, K. *Das Kapital I*, . In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke XXIII "Das Kapital"*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1968, s. 182. (Marx tu cituje Hegela.)

¹¹ KOLEKTÍV *Politická ekonómia*, Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1963, s. 559.

¹² MARX, K. *Kritik des Gothaer Programms*. In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke XIX*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1973. s. 21.

¹³ KOLEKTÍV *Politická ekonómia*, s. 493.

¹⁴ „Hrdina socialistickej práce bol typický chudobou vnútorného života.“ (TISCHNER, J. *Marxism and Christianity*, Washington : Georgetown University Press, s. 64.)

¹⁵ „Lenin je vášnivým nepriateľom vzdelaných ľudí a toto nepriateľstvo vštepil celému svojmu hnutiu.“ (LIBERDA, V. *Otec totalitarismu*, Opava : OPTYS, 1992, s. 85.)

¹⁶ KOLEKTÍV *Politická ekonómia*, s. 730.

¹⁷ SOLŽENICYN, A. *Lenin v Curychu*, Praha : Academia, 2000, s. 23.

„Demarxifikácia“ nemôže spočívať v nových nemarxistických, či anti-marxistických heslách, ktoré len podporia postoje reziduálneho marxizmu. Úcta k realite znamená, že sa človek musí zmieriť s tým, že skutočnosť je zložitá a neostáva nič iné, ako ju trpezlivo študovať. Rizikom demokracie ostávajú voľby, ktorých výsledok ovplyvňujú ešte stále „marxisticky“ cítiace „masy“.

STRACH Z TÝCH, ČO SÚ PRI MOCI

Marxizmus spojil v sebe niekoľko obrovských emocionálnych síl: silu *súcit* s trpiacimi, túžbu po *pomste* za krivdy na bezbranných, silu *závisti* bohatým a *strach* zo štátnej moci, ktorá vlastní všetky práva na život „slobodných“ občanov. Svojím záujmom o osud chudobných a programom radikálnej nápravy získal tento ateistický systém srdca mnohých kresťanov (teológia oslobodenia!). Svojím príslubom pomsty zmobilizoval armádu okradnutých a vydedených. Komunistický manifest vyhlasuje: „Proletári nemajú čo stratiť – len svoje reťaze. Získať majú celý svet.“ Marxizmus bol nielen jednoduchým vysvetlením sveta, ale aj programom na vybudovanie sveta spravodlivého. Zároveň predstavil

Marxistické vyjadrenia o veľkosti človeka a zároveň jeho biede sú veľmi pôsobivé. Marx: „Najvyššia bytosť (*das höchste Wesen*) pre človeka je človek. Je nutné odstrániť všetky okolnosti, kde je človek pokorovaný, zotročovaný, opustený a ponižovaný.“¹⁸ Alebo inde: „... Akumulácia bohatstva na jednej strane, je súčasne akumuláciou biedy, agónie ťažkej práce, otroctva, nevedomosti, brutality, a mentálnej degradácie na strane druhej, tj. na strane triedy, ktorá vytvára svoj vlastný produkt vo forme kapitálu.“¹⁹ Marxistický štát sa pokúsil zbaviť spoločnosť krikľavej chudoby. Na uliciach nesmeli byť žobráci, každý človek musel byť zamestnaný, každý mal nárok na lekársku starostlivosť... Nakoľko to bolo prejavom súcitu, je otázne. V bolševickom Rusku bola robotnícka trieda nazvaná *rabsilou* (robotníckou silou) a sedliaci boli len *mužickoje syrjo* (sedliackou surovinou). Gorkij sa vyjadril, že „...robotnícka trieda je pre Lenina tým, čím je pre hutníka železná ruda.“²⁰ Teoretické zaradenie jednotlivca víťazí aj u kresťanského marxistu Gutiérreza, pre ktorého nie každý chudobný robotník je proletár – „ak sa nehlási k diktatúre strany, patrí na smetisko spolu s buržoáziou, pretože Gutiérrez za chudobných považuje len tých, ktorí sú už aktívni v revolučnej *praxis*.“²¹ Skutočná povaha marxistického súcitu sa odkrýva obzvlášť vtedy, keď marxisti v zmysle hesla „čím horšie – tým lepšie“ schválne stupňujú biedu, aby v masách vyvolali revolučnú náladu. Demarxifikácia súcitu znamená jeho odpolitizovanie. Politici musia prejsť od abstraktného záujmu o „masy“ k naozajstnému záujmu o jednotlivca bez ohľadu na jeho triedne a politické zaradenie.

¹⁸ MARX, K. *Deutsch-Französische Jahrbücher (Einleitung)*, In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke I*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1976. s. 385.

¹⁹ MARX, K. *Das Kapital I*. In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke XXIII "Das Kapital"*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1968, s. 675.

²⁰ FIGES, O. *People's Tragedy*, London : Random House, 1996, s. 723.

²¹ NOVAK, M. *Will it Liberate?* s. 148.

Marxizmus sľuboval spravodlivý svet. „Filozofi svet len rôzne vysvetľovali, ale treba ho zmeniť“²² je slávny Marxov výrok, ktorý vyhlasuje boj za lepšiu budúcnosť sveta. Podľa učebnice marxistickej filozofie, s marxizmom „... nastúpil moment, keď filozofia zostúpila z neba na zem“.²³ Poľský kritik marxizmu, Józef Tischner, napísal, že „marxizmus je v prvom rade filozofiou ľudskej práce“²⁴ a „zrodil sa z revolty ľudských bytostí proti vykorisťovaniu ľudskej práce.“²⁵ Možno by sa o historickej presnosti týchto tvrdení dalo pochybovať, ale isté je, že takto prijímali marxizmus „pracujúce masy“. V tomto zmysle marxizmus nemá medzi filozofickými systémami konkurenta, čo mu dáva akýsi monopol na vedenie „pracujúcich mäs“. Práci sa tu venuje naozaj mimoriadna pozornosť. Práca poľudšťila opicu.²⁶ Práca je prameňom odlišnosti človeka od zvierat, jeho reči, aj umenia. Práca je jediný spôsob tvorby hodnoty, pretože hodnota je „spoločenská práca výrobcov tovaru stelesnená v tovare.“²⁷ Práca vo svojej ideálnej podobe (v komunizme) bude nielen „prostriedkom živobytia, ale prvou potrebou života (*nachdem die Arbeit nicht nur Mittel zum Leben, sondern selbst das erste Lebensbedürfnis geworden*).“²⁸

Problém spočíva v tom, že zamestnanec v kapitalistickom podniku nepracuje pre seba, ale jeho práca je mu *odcudzovaná* v prospech tvorby kapitálu. Takto vzniká trvalé a nezmieriteľné nepriateľstvo medzi zamestnávateľom a zamestnancom. Predstaviteľ latinsko-americkéj teológie oslobodenia, Enrique Dussel, vyhlasuje každý vzťah zamestnanec-zamestnávateľ za druh modlárstva²⁹. Podľa marxizmu sa tento protiklad nedá vyriešiť žiadnym kompromisom ani zákonnou úpravou. Ak sa marxista o niečo také pokúsi, dostane nálepku „revizionista“, ktorý robí z marxizmu „mŕtvu dogmu“. Jediné riešenie je, že bezprávni a vydedení vezmú vec do svojich rúk a zvíťazia. „Byť marxistom znamená ...neštítiť sa ani gilotíny“.³⁰ „Nemáme žiadny súcit a od vás žiadny súcit nežiadame. Keď príde naša chvíľa, nebudeme sa ospravedľňovať za teror. (*Wir sind rücksichtslos, wir verlangen keine Rücksicht von euch. Wenn die Reihe an uns kommt, wir werden den Terrorismus nicht beschönigen.*)“³¹ Tento boj nie je nič nového, pretože „dejiny všetkých doterajších spoločností sú dejinami triednych bojov“ – ako začína prvá kapitola *Komunistického manifestu*. Takto sa z veľkej

²² MARX, K. *Thesen über Feuerbach*, téza XI, In: MARX-ENGELS *Werke III*, Berlin : Dietz Verlag, 1969, s. 533.

²³ KOLEKTÍV *Základy marxistickej filozofie*, s. 94.

²⁴ TISCHNER, J. *Marxism and Christianity*, s. 31.

²⁵ TISCHNER, J. *Marxism and Christianity*, s. 83.

²⁶ „...wir in gewissem Sinn sagen müssen: Sie hat den Menschen selbst geschaffen.“ (v istom zmysle musíme povedať, že práca stvorila samotného človeka. ENGELS, F.: *Anteil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen*, In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke XX*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1962, s. 444.)

²⁷ KOLEKTÍV *Politická ekonómia*, s. 63.

²⁸ MARX, K. *Kritik des Gothaer Programms*. s. 21.

²⁹ NOVAK, M. *Will it Liberate?* s. 52.

³⁰ RADZINSKI, E. *Stalin*, Praha : Mladá fronta, 1998, s. 67.

³¹ MARX, K. *Neue Rheinische Zeitung*, r. 1849. In: MARX, K. – ENGELS, F. *Werke VI*, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1959, s. 505.

lásky k ľudstvu zrodila veľká nenávisť a pomstychtivosť proti konkrétnym ľuďom.³² Štát, ktorý je nástrojom nadvlády jednej triedy,³³ je pre marxistu predmetom trvalej nenávisťi, až kým sa nedostane do rúk proletariátu.

Marxizmus je teda kolosálna nenávisť a bojový program namierený proti majetným zdôvodnený súcitom so zbedačenými. V mysli ľudí pod vplyvom pretrvávajúceho reziduálneho marxizmu ostáva implicitný strach zo štátnej a úradníckej moci, nenávisť k vládnúcim stranám (alebo každej politike) a nedôvera k zamestnávateľom. „Politika nie je považovaná za výmenu argumentov o cieľoch a prostriedkoch, kde každý zo zúčastnených má časť pravdy, ale za bojové pole, na ktorom jedna strana musí zvíťaziť a protivník musí byť zničený.“³⁴ Spravodlivá pomsta plodí marxistickú nádej, a tak marxistický boj prebiehal v znamení eschatologickej nádeje na príchod dokonalej spoločnosti. Bola to sekulárna nádej, ktorá nesľubuje spásu v nebi, ale na zemi. Je to „dobrá zvest“ o tom, že budúcnosť patrí ukráteným. O tom, že tu ide o obdobu kresťanstva, môže byť len málo pochybností. Podľa Marxa „kresťanstvo je náboženstvo *kat'exochén*, je to podstata náboženstva“,³⁵ ale toto kresťanské náboženstvo odcudzilo človeka od seba aj od prírody. Marxistický komunizmus bude uskutočnením kresťanských ideálov v ich neodcudzenej forme. V ideálnej spoločnosti nebudú triedy (súkromné vlastníctvo je zrušené³⁶), nebudú peniaze ani hranice medzi štátmi, lebo na celom svete zvíťazí revolúcia.

Žiarivý opis marxistickej budúcnosti má v reziduálnom marxizme niekoľko nebezpečných prvkov. V prvom rade je to strata zmyslu života a práce pre šťastnejšiu budúcnosť. Marxista ako ateista náboženské nádeje neprijíma a komunistická (jediná) strana mu už nezaručuje smerovanie vývoja spoločnosti k lepšej budúcnosti. Ostal len strach z boja, ktorý sa predtým nazýval „triednym“ a teraz sa volá „ekonomickým“, „politickým“ alebo „sociálnym“.

Realita socialistického štátu znamenala, že štát, ktorý bol v rukách kapitalistov hlavným *nepriateľom*, sa v rukách marxistov stal jediným *prostriedkom spravodlivosti, hojnosti a spásy*. Majetkové rozdiely medzi ľuďmi boli aspoň naoko nivelizované³⁷ a všetko sa dialo v mene budovania komunistickej budúcnosti (keď bude štát zrušený). Takto štát zabezpečoval, že aj zle fungujúci socializmus stále marxisticky správne „smeroval ku komunizmu“. V reziduálnom marxizme sa toto filozofické uctievanie štátu prejavuje ako silný etatizmus, kde štát paradoxne je *zároveň* nepriateľom,

³² FIGES, O. *A People's Tragedy*, s. 209.

³³ „Štát nie je nič iné ako len nástroj útlaku jednej triedy inou triedou, a toto platí v demokratickej republike nemenej ako v monarchii. (In *Wirklichkeit aber ist der Staat nichts als eine Maschine zur Unterdrückung einer Klasse durch eine andre, und zwar in der demokratischen Republik nicht minder als in der Monarchie*. MARX, K. *Občianska vojna vo Francúzsku*, Engelsov úvod z r. 1891.)

³⁴ NOVAK, M. *Will it Liberate?* s. 169-170.

³⁵ MARX, K. *Kritika Hegelovej filozofie práva*, §§ 278-279.

³⁶ Z Proudhona marxisti prevzali tvrdenie, že "vlastníctvo je krádež" (*La propriété, c'est le vol*).

³⁷ Rovnosť za socializmu neznamená rovnakú príležitosť, ale uniformitu výsledkov. (NOVAK, M. *Will it Liberate?*, s. 183.)

ale aj jedinou nádejou nápravy. Výsledkom je potlačenie individuality v prospech kolektívu, lebo v socializme sa „...individuálna snaha prispôsobí na úroveň najmenej produktívneho, vynaliezavosť sa vytráca, pretože nie je odmenená, podnikavosť je potlačená, pretože plodí nerovnosť.“³⁸ Pasívne čakanie na kroky štátu pri náprave všetkých sociálnych problémov je výsledkom marxistického filozofického zbožštenia štátu. Demarxifikácia potrebuje obnoviť odvahu jednotlivca a úctu k individualite, inak bude strach z moci úradujúcej politickej strany naďalej blokovať diskusiu, ktorá by neostala na úrovni anonymných výčitiek a obvinení.

ABSOLÚTNA AUTORITA PRÍRODNEJ VEDY

Celá zjednodušená a žiarivá marxistická teória bola prezentovaná s takmer neodolateľnou autoritou (hegeliánskej) vedy. Marxizmus bol hrdo prezentovaný ako „vedecký socializmus“ alebo „vedecký komunizmus“. Marx vyhlásil svoju filozofiu za prírodnú vedu³⁹ v období, keď úspech prírodných vied vyvolával euforické očakávania zlatej budúcnosti ľudstva. Napísal, že „pozitívna veda je reprezentáciou praktickej činnosti, praktického procesu vývoja ľudí (...*positive Wissenschaft, die Darstellung der praktischen Betätigung, des praktischen Entwicklungsprozesses der Menschen.*).“⁴⁰ Táto marxistická veda o spoločnosti má však autoritu hegeliánskeho *absolútneho poznania*. Absolútne poznanie je u Hegela výsledkom dialektického procesu a je umiestnené v *seba-vedomí* absolútneho ducha, ktorý sa realizuje v ľudstve. Marx toto hegeliánske *seba-vedomie* urobil objektívnym spoločenským vedomím („človek, to je svet človeka“) a Hegelovu dialektiku premiestnil do reálnych procesov prírody. Takto získal marxizmus punc exaktnosti prírodných vied a zároveň istotu (autoritu) bezprostrednej idey vedomia. Za Hegelovho *absolútneho ducha* označil materiálne zákony a sily prírody a toto premenovanie mu zabezpečilo „božskú“ autoritu v materiálnom vydaní. (Tu môžeme vidieť pôvode scientistických postojov reziduálneho marxizmu.)

V skutočnosti však marxizmus neznáša empirické overovanie. „Všetky verzie marxizmu majú spoločné to, že sú zvláštnou zmesou vedy a proroctva. ...Vedeckosť marxistickej teórie je empiricky neoveriteľná – ide o apriórne predpoklady, ktoré sa nedajú vyvrátiť“⁴¹ Celkom v tomto zmysle roku 1927 sovietsky ekonóm Strumilin vyhlásil: „Našou úlohou nie je študovať ekonomiku, ale zmeniť ju. Nie sme viazaní žiadnymi zákonmi. Nejestvuje pevnosť, ktorú by bolševici nedokázali dobyť.“⁴² Demarxifikácii síce napomáha všeobecné zlyhanie marxistických „vedeckých“ teórií, ale tá časť

³⁸ NOVAK, M. *Will it Liberate?*, s. 168.

³⁹ „Spoločenská skutočnosť prírody a prírodná veda o človeku sú identické vyjadrenia.“ (*Die gesellschaftliche Wirklichkeit der Natur und die menschliche Naturwissenschaft oder die natürliche Wissenschaft vom Menschen sind identische Ausdrücke.* MARX, K. *Ökonomisch-philosophische Manuskripte*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke, Ergänzungsband I*, Berlin : Dietz Verlag, 1968, s. 544.

⁴⁰ MARX, K. *Die deutsche Ideologie*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke III*, Berlin : Dietz Verlag, 1969, s. 27.

⁴¹ BERGER, P. *Kapitalistická revoluce*, s. 8.

⁴² OVERSTREET, H. & B. *The Iron Curtain*, New York : W. W. Norton & Company, 1963, s. 58.

vedeckého marxizmu, ktorá je výsledkom mystiky materialistického vnímania skutočnosti, ostala týmto zlyhaním nedotknutá. A tak sa veselo ďalej hovorí o „etapách vývoja spoločnosti“, o „nevyhnutnom pokroku ľudstva“ alebo o „ekonomickej podmienenosti kultúry“ bez toho, aby sa skúmalo, či náhodou nejde o šarapatenie reziduálneho marxizmu. Pokrokovosť je tu úzko spojená s monistickou interpretáciou reality, ktorá sa v akademickom svete prejavuje praktickou diktatúrou prírodných vied a presadzovania kvantitatívnych metód vo všetkom, čo sa má nazývať „vedeckým“. Tento jav nemožno pripísať na vrub jedine bývalej marxistickej propagande, ale je len ťažko možné pochybovať o tom, že marxizmom vyškolení modelári školstva so zmenou politiky zmenili aj svetonázor a nerozhodujú o tom, „čo je vedecké“, pod vplyvom (možno nielen) reziduálneho marxizmu...

Marxizmus v tzv. *historickom materializme*⁴³ s autoritou prírodnej vedy objavil spasiteľa ľudstva – proletariát, lebo „...naplno sformovaný proletariát je abstrakciou celého ľudstva. ...Keď proletariát zvíťazí, jeho víťazstvo bude znamenať zrušenie seba aj svojho protikladu. Vtedy sa proletariát stratí rovnako ako jeho protiklad, ktorý ho determinuje, súkromné vlastníctvo. (*Wenn das Proletariat siegt, so ist es dadurch keineswegs zur absoluten Seite der Gesellschaft geworden, denn es siegt nur, indem es sich selbst und sein Gegenteil aufhebt. Alsdann ist ebensowohl das Proletariat wie sein bedingender Gegensatz, das Privateigentum, verschwunden.*)“⁴⁴ Preto byť na strane boja proletariátu znamená byť na strane vedy a vrcholnej sily dejín. Pritom proletariát je definovaný ako „...tá trieda spoločnosti, ktorá žije len z predaja svojej práce a nemá zisk z nejakej formy kapitálu. (...*diejenige Klasse der Gesellschaft, welche ihren Lebensunterhalt einzig und allein aus dem Verkauf ihrer Arbeit und nicht aus dem Profit irgendeines Kapitals zieht.*)“⁴⁵ V marxizme má preto pravda vždy „triedny charakter“. Obvinenie z „buržoázneho pôvodu“ nejakej teórie je jej dostatočným vyvrátením, ale to, čo je pravda pre proletariát, je normou objektívnej pravdy, lebo jedine proletariát dokáže vidieť svet v správnej perspektíve.⁴⁶ (Proletárska logika je prejavom čistej a jednoduchej logiky, ktorá nepodlieha straníckosti.) Z toho vyplýva, že nikto okrem marxistov nemôže kritizovať sociálny systém, pretože jeho myslenie je určované jeho sociálnou triedou. Zároveň však marxisti nikdy nemusia odpovedať na argumenty svojich kritikov, stačí zaútočiť na ich osobnosti (a ich triedu). Demarxifikácia by mala spočívať v pochopení, že status „vykorisťovaného“ neznamená status „privilégia na pravdu“ a vlastníctvo pravdy nie je určované sociologicky ani hlasovaním.

⁴³ Historický materializmus „je najväčšou vymoženosťou vedeckého myslenia“. (Lenin citovaný podľa: KOLEKTÍV *Základy marxistickej filozofie*, s. 347).

⁴⁴ MARX – ENGELS: *Die Heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke III*, Berlin : Dietz Verlag, 1972, s. 38.

⁴⁵ ENGELS, F. *Grundsätze des Kommunismus*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke IV*, Berlin : Dietz Verlag, 1974, s. 361.

⁴⁶ FREEDMAN, R. *The Marxist System*, New Jersey : Chatham House Publishers, 1990, s. 73.

Podobne triedny charakter má v marxizme morálka. Pre proletára „...zákon, morálka, náboženstvo sú len buržoázne predsudky, za ktorými sa skrývajú buržoázne záujmy. (*Die Gesetze, die Moral, die Religion sind für ihn ebenso viele bürgerliche Vorurteile, hinter denen sich ebenso viele bürgerliche Interessen verstecken.*)”⁴⁷ Etika sa stotožňuje s politikou, pretože najvyšším etickým cieľom je politický cieľ odstránenia vykorisťovania človeka človekom. Leninovými slovami: „Také správanie je morálne, ktoré urýchľuje víťazstvo socializmu.”⁴⁸ Každé spojenectvo je etické, ak slúži tomuto cieľu, ale to isté spojenectvo sa stáva neetickým, ak tomuto cieľu slúžiť prestane. Marxistická etika sa tak stáva etikou bez osobného svedomia, ktoré je nahradené „líniou strany“ a straníckosť, v bežnej etike považovaná za predsudok, je povýšená na základnú požiadavku pravdivosti! Reziiduálny marxizmus sa tu prejavuje politikou zbavenou etických zásad, ktorá je teoreticky zdôvodnená (stačí, ak je možné o veci povedať, že „je to podľa zákona“ – na etickú stránku sa pýtať netreba). Veď ak úspech politiky je zároveň najvyšším etickým cieľom, bez výčitiek svedomia mu treba všetko podriadiť.

Marx: „Kým nezaniknú triedy, posledné slovo vedy o spoločnosti vždy bude: Boj alebo smrť, krvavý zápas alebo ničota. (*Nur bei einer Ordnung der Dinge, wo es keine Klassen und keinen Klassengegensatz gibt, werden die gesellschaftlichen Evolutionen aufhören, politische Revolutionen zu sein. Bis dahin wird am Vorabend jeder allgemeinen Neugestaltung der Gesellschaft das letzte Wort der sozialen Wissenschaft stets lauten: Kampf oder Tod; blutiger Krieg oder das Nichts. So ist die Frage unerbittlich gestellt.*)”⁴⁹ Engels: „Revolúcia je isteže najautoritatívnejšia vec, aká existuje. Je to akt, pri ktorom jedna časť obyvateľstva vnúti svoju vôľu inej časti prostredníctvom pušiek, bajonetov a kanónu. (*Eine Revolution ist gewiß das autoritärste Ding, das es gibt; sie ist der Akt, durch den ein Teil der Bevölkerung dem anderen Teil seinen Willen vermittelt Gewehren, Bajonetten und Kanonen...*)”⁵⁰ Lenin: „Oni si predstavujú, že vážne politické otázky sa dajú rozhodnúť hlasovaním! V skutočnosti sa takéto otázky, keď sa stanú kriticky dôležitými, rozhodujú občianskou vojnou. (*...воображающие, что серьезнейшие политические вопросы могут быть решены голосованиями. На деле эти вопросы, если они остры и обострены борьбой, решает гражданская война...*)”⁵¹ Zvyškový marxizmus verí v násilie a hlasovanie používa len z pozície slabosti. Demarxifikácia by mala postaviť schopnosť človeka dospievať k riešeniu sporov prostredníctvom diskusie na pevný filozofický a morálny základ. Inak bude politickú diskusiu neustále ohrozovať sociálny darwinizmus, kde prežitie jedného znamená smrť protivníka.

⁴⁷ MARX, K. – ENGELS, F. *Manifest der Kommunistischen Partei*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke IV*, Berlin : Dietz Verlag, 1972, s. 472.

⁴⁸ TISCHNER, J. *Marxism and Christianity*, s. 84.

⁴⁹ MARX, K. *Das Elend der Philosophie*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke XXI*, Berlin : Dietz Verlag, 1975, s. 182.

⁵⁰ ENGELS, F. *Von der Autorität*, In: MARX, K. – ENGELS F. *Werke XVIII*, Berlin : Dietz Verlag, 1973, s. 308.

⁵¹ LENIN, V. I. *Выборы в учредительное собрание и диктатура пролетариата*, <http://uaio.ru/vil/40.htm> (26. 4. 2014)

Keďže k revolúcii proletariátu akosi nedochádzalo, ba dokonca sa podmienky robotníkov začali aj zlepšovať, Lenin začal učiť, že sociálno-demokratické uvedomenie je treba medzi robotníkov vnieť pomocou marxistickej strany zvonku. Zároveň „...strana proletariátu musí získať späť od buržoázie drobných vlastníkov, ktorí sú ňou ohľúpení (*одураченных*) a milióny pracujúcich, ktorí sa tešia viacej drobno-buržoáznym životným podmienkam.“⁵² Táto Leninova strana je riadená demokratickým centralizmom, čo teoreticky znamená, že demokraticky dosiahnuté rozhodnutia sa uskutočňujú z centra a nepripúšťajú ďalšiu opozíciu. V skutočnosti však je to zákaz frakcionárstva, pretože „...kto len trochu oslabuje železnú disciplínu strany proletariátu ...pomáha fakticky buržoázii proti proletariátu.“⁵³ Lenin sa zákazom frakcionárstva zbavil diskusie v rámci strany, Stalin urobil zo strany neomylnú strážkyňu posvätného učenia marxizmu-leninizmu. „Pojem strana dostával zvuk takpovediac mystický. Stratíť jej legitimitáciu bolo ťažkým previnením, pochybovať o jej pravde bol zločin.“⁵⁴ Ak to strana vyžadovala, bolo treba vyhlásiť, že čierne je biele a biele je čierne...⁵⁵ Strana je vrcholným rozdeľovateľom odmien a trestov, strana kontroluje myslenie a morálne postoje svojich členov. Udavačstvo sa stáva nielen prostriedkom sebazáchovy, ale dokonca nápravy tých, čo sú udaní. Vo zvyškovom marxizme sa takýto vzťah podriadenosti prenáša na ktorúkoľvek stranu, ktorá má dôveru marxisticky vymodelovanej mysle. Demarxifikácia vyžaduje odmystifikovanie pojmu „politická strana“ a postavenie morálky, svedomia a zdravého rozumu jednotlivca nad anonymnú „líniu strany“.

Proces zúženia autority proletariátu na autoritu strany pokračuje vyzdvihnutím vodcu. Podľa Trockého „stranícka organizácia zaujme miesto samotnej strany, potom ústredný výbor strany zaujme miesto straníckej organizácie a nakoniec diktátor zaujme miesto ústredného výboru strany“. A naozaj, „byť bolševikom znamenalo prisahať vernosť Leninovi“,⁵⁶ a neskôr Stalinovi. H. Arendtová analyzovala uplatňovanie totalitnej autority ako „vodcovský princíp“, ktorý sa realizuje v štruktúrach schválne udržiavaných v nejasnosti, kde nakoniec vždy rozhodne „vodcova vôľa“.⁵⁷ K tomu podľa nej patrí aj organizovanie fronty sympatizantov, ktorí k strane nepatria, teda vyhýbanie sa presnému stanoveniu hraníc medzi členmi a nečlenmi strany – totalite ide vždy o „hnutie“,⁵⁸ o neustály boj, ktorý sa podľa Stalina víťazstvom proletariátu ešte vyostruje.

⁵² LENIN, V. I. *Империализм, как высшая стадия капитализма*, <http://uaio.ru/vil/27.htm#s299> (26. 4. 2014)

⁵³ LENIN, V. I. *Detská nemoc ľavičiarstva v komunizme*, In: KOLEKTÍV *Základy marxistickej filozofie*, s. 536.

⁵⁴ PACHMAN, L. *Boha nelze vyhnat*, Praha : Vyšehrad, 1990, s. 31.

⁵⁵ „Strana je dobrodinca, ktorý jediný produkuje bohatstvo a rozdeľuje ho.“ (OVERSTREET, H. & B. *The Iron Curtain*, s. 88.) Zásluhám komunistickej strany sa pripisovalo všetko – pečenie chleba, stavba ciest, obytných domov aj tovární, úroda na poliach, ako aj dostatok vody. Či to všetko nebola zásluha komunistickej strany?

⁵⁶ FIGES, O. *A People's Tragedy*, s. 391.

⁵⁷ ARENTOVÁ, H. *Původ totalitarismu*, Prahe : OIKOUMENE, 1996, s. 502. „...v totalitnej strane každý funkcionár je vtelením vodcu.“ (s. 514).

⁵⁸ „Totalitné hnutie si môže zachovať moc len dovtedy, kým všetko okolo seba uvádza do pohybu.“ (ARENTOVÁ, H. *Původ totalitarismu*, s. 430.)

V post-komunistických krajinách sa celkom dobre darí rôznym „charizmatickým“ vodcom, ktorí spĺňajú ideály zvyškového marxizmu o „učiteľovi“, „otcovi vlasti“, „geniálnom stratégovi“ ap. Demarxifikácia totálnej dôvery takýmto vodcom môže asi spočívať len v budovaní samostatného kritického myslenia, pretože priame útoky na osoby vodcov ich pozície skôr posilňujú. Alternatívu totalitarizmu výstižne charakterizoval Ortega y Gasset: „Liberalizmus je právno-politický princíp, podľa ktorého verejná moc – hoci je všemocná – obmedzuje samu seba...“⁵⁹

Peter Berger v súvislosti s ukončením socialistického experimentu varuje, že žiadna idea nemôže byť raz navždy zdiskreditovaná. Zároveň tvrdí, že „kapitalizmus je v moderných podmienkach nevyhnutnou, ale nie postačujúcou podmienkou demokracie.“⁶⁰ Vo vytvorenom ideologickom vákuu sa pod vplyvom zvyškového marxizmu demokracia buduje v marxistickom duchu! Na uskutočnenie demarxifikácie však nestačí odhaliť stalinský Gulag, alebo Džilasovu „novú triedu“. Je nutné ukázať, že teória je chybná už vo svojej ideálnej Marxovej alebo Leninovej podobe. Zvyškový marxizmus si všetky tragické odchýlky vysvetlí ako aberácie a naďalej ostane verný základnému marxistickému katechizmu o pokroku triednym bojom...

Na záver si zopakujme, že reziduálny marxizmus spočíva predovšetkým (1) v ochote veriť simplicistickým politickým, scientistickým a iným heslám, čo sme sa naučili od Lenina, (2) v pretrvávajúcom strachu z úradujúcej moci, lebo štát je všemohúci, (toto Marx prevzal od Hegela) a (3) v náklonnosti pasívne sa podriaďovať tzv. „vedeckému“ totalitarizmu a jeho sprievodnému javu – uctievaniu politických vodcov, čo marxizmu venoval Stalin.

⁵⁹ ORTEGA Y GASSET, J. *Vzbura davov*, Bratislava : Remedium, 1994, s. 95.

⁶⁰ BERGER, P. *Kapitalistická revolúcia*, s. 234.